

৫.১ : ঋণ পৰিচালনা (Credit Management) :

বেংক আৰু বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠানৰ ঋণ বিনিয়োগৰ (Credit portfolio) পৰিচালনা কৰাকে ঋণ পৰিচালনা বোলা হয়। বেংক ঋণ (Bank Credit) বুলিলে বেংকে আগবঢ়োৱা হুস্ম্যাদী ঋণ আৰু আগধনৰ লগতে মধ্যম্যাদী আৰু দীৰ্ঘম্যাদী (Medium and long term) ঋণৰ উপৰিও বেংকৰ উদ্বৃত্ত পত্ৰৰ (balancesheet transaction) বাহিৰৰ লেনদেনবোৰক বুজোৱা হয়। পৰিচালনা বুলি ক'লে ইয়াৰ ভিতৰত ভালেমান বিষয় অন্তৰ্ভুক্ত হয় যিবোৰৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি বেংকে ঋণ পৰিচালনা কৰে। বেংকে অতি সাৱধানতাৰে পৰীক্ষা কৰি চাবলগীয়া বিষয়বোৰ হ'ল— প্ৰাক মঞ্জুৰী মূল্যায়ন (Pre-Sanction appraisal), মঞ্জুৰী (Sanction), নথি-পত্ৰকৰণ (Documentation), ঋণ প্ৰদানৰ পিছত ধন ব্যৱহাৰৰ ওপৰত নিৰীক্ষণ আৰু নিয়ন্ত্ৰণ (Disbursement and post lending supervision and control) ইত্যাদি। বৰ্তমান সময়ৰ তীব্ৰ প্ৰতিযোগিতামূলক অনিয়ন্ত্ৰিত বজাৰৰ (Deregulated market environment) পৰিৱেশত বেংক আৰু বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠানবোৰে তেওঁলোকৰ ওচৰত ঋণ চাহিদা কৰা গ্ৰাহকবোৰৰ বাবে যথেষ্ট সাৱধানতাৰে অতি কাৰ্যদক্ষ নিপুণ ঋণ পৰিচালনা পদ্ধতি আৰু ব্যৱস্থাপনা প্ৰস্তুত কৰি ল'ব লাগে যাতে নিগমীয় খণ্ডৰ (Corporate sector) লগতে খুচুৰা খণ্ডৰ (Retail Sector) গ্ৰাহকৰ চাহিদা পূৰণেৰে উক্ত খণ্ডৰ গ্ৰাহকক আকৰ্ষণ কৰিব পাৰে।

বিগত দশককেইটাত (Past decade) বেংকিং খণ্ডত যিবোৰ ঘটনাৰ উন্নয়ন ঘটিল সেইবোৰে বেংকৰ ঋণ পৰিচালনাৰ দৃষ্টিভঙ্গীয়ে সলনি কৰি পেলাইছে। গতিকে বেংক তথা বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠানবোৰে সদায় বেংকিং খণ্ডৰ নতুনত্বক আকোৱালি লোৱাৰ বাহিৰে আৰু আন কোনো বিকল্প থাকিব নোৱাৰে।

ঋণ পৰিচালনা তলত উল্লেখ কৰা বিষয়বোৰেৰে সংগঠন কৰা হয়। সেইবোৰ হ'ল—

১। মূলধন পৰ্যাপ্ততাৰ নীতি (Capital adequacy norms)

২। পৰিসম্পদ আৰু দেনাদায়িত্বৰ পৰিচালনাৰে বিপদাশংকাৰ পৰিচালনা কৰা।

৫.১.১ : ঋণ আৰু আগধন (Loans and Advance) :

বেংকৰ সমুদায় সম্পদৰ ভিতৰত ঋণ আৰু আগধনেই হ'ল আটাইতকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ আৰু লাভজনক সম্পদ। বেংকৰ লাভ উপাৰ্জনৰ সিংহভাগ এইবিধ সম্পদৰ পৰাই আহে। আনহাতে যদিওবা ঋণ আৰু আগধন আটাইতকৈ কম তাবল্যযুক্ত সম্পদ হ'লেও এইবিধ বিনিয়োগ স্বাভাবিকতে দাবী মাত্ৰেই পৰিশোধনীয়। অৱশ্যে হুহু দিনৰ ভিতৰত জাননীৰ দ্বাৰা আদায় কৰাটো কিছু জটিল। সেয়ে বেংকে ঋণ আৰু আগধনৰ ক্ষেত্ৰত ভালেখিনি সংশয় বহন কৰিবলগীয়া হয়। গতিকে বেংকে গ্ৰাহকৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা বহুমূলীয়া আমানত ঋণ আৰু আগধন হিচাপে প্ৰদান কৰোতে যথেষ্ট সুস্থ বিচাৰ বিবেচনা আৰু ব্যৱহাৰিক অভিজ্ঞতাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰিহে নিজৰ বুদ্ধি মত্ৰাৰে কৰিব লাগে। আকৌ ঋণ আৰু আগধন আগবঢ়াওতে এইটোও লক্ষ্য কৰিব লাগে যাতে ঋণ আৰু আগধনখিনি সুবক্ষিত হয়। অন্যথা অসুবক্ষিত হোৱাৰ অৰ্থ হ'ব অনাদায়ী ঋণৰ বোজা বহন কৰা, যিয়ে বেংকৰ অনিষ্ট সাধন কৰিব, লগে লগে লাভৰ পৰিমাণো হ্রাস কৰিব।

৫.২.২ : বিনিয়োগ (Investment) :

ব্যৱসায়ীক প্ৰতিষ্ঠান হিচাপে বাণিজ্যিক বেংকে সৰ্বাধিক লাভ উপাৰ্জন কৰাতে এক অন্যতম উদ্দেশ্য। এই লাভৰ পৰাই বেংকৰ দৈনন্দিন খা-খৰচ, কৰ্মচাৰীৰ দৰমহা, ঘৰভাৰা, গ্ৰাহকলৈ আমানতৰ বিপৰীতে সুদ প্ৰদান কৰা তথা বেংকৰ অংশ ধাৰক সকললৈ লভ্যাংশ প্ৰদান কৰা হয়। গতিকে বেংকৰ বিনিয়োগযোগ্য সম্পদৰাজিৰ সম্পূৰ্ণ সদব্যৱহাৰৰ ওপৰতেই নিৰ্ভৰ কৰিছে বেংকটোৰ আৰ্থিক স্থিতি। সমস্যা হ'ল বেংকৰ পুঁজিখিনি বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ আয় উপাৰ্জনকাৰী সম্পদৰ মাজত কেনেদৰে নিয়োগ কৰিব সেইটো। অৰ্থাৎ গ্ৰাহকৰ পৰা পোৱা আমানতক বিপদগ্ৰস্ত নকৰাকৈ বেংকে নিজৰ বিচাৰ-বিবেচনাৰে বুদ্ধিমত্ৰাৰে সম্পদৰাজিৰ বিনিয়োগ কৰিব লাগে। সাধাৰণতে চৰকাৰী-অৰ্দ্ধচৰকাৰী প্ৰতিষ্ঠা, কোম্পানীৰ অংশপত্ৰ, ঋণপত্ৰ তথা সোণ-ৰূপৰ বিপৰীতে ধন নিয়োগ কৰাকে বিনিয়োগ বুলি ধৰা হয়। বেংকে মন্দা ঋতুত (Slack season) এনেবোৰ বিভিন্ন উৎসত ধন বিনিয়োগ কৰি ব্যস্ত ঋতুত বিক্ৰী (Busy season) কৰিও লাভ উপাৰ্জন কৰিব পাৰে।

উল্লেখযোগ্য যে বেংকে পুঁজিৰ বিনিয়োগ কেনেদৰে কৰিব সেই মৰ্মে কোনো বিশেষ নিৰ্দেশনা নাথাকিলেও বেংকৰ দৈনন্দিন ব্যৱসায়ীক অভিজ্ঞতা তথা পাৰদৰ্শিতাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰিয়ে বাহি পুঁজিৰ বিনিয়োগ কৰা দেখা যায়। অৱশ্যে বেংকে দেশৰ আৰ্থিক স্থিতি, স্থানীয় অৱস্থা, পুঁজিৰ পৰ্যাপ্ততা, উত্তম সম্পদৰ প্ৰাচুৰ্যতা, আইনগত বিবেচনা আদিৰ ওপৰত ভালেখিনি পৰিমাণে নিৰ্ভৰ কৰিবলগীয়া হয়।

৫.৩ ঃ ঋণৰ প্ৰকাৰ (Types of Loans) ঃ

সাধাৰণতে বাণিজ্যিক বেংকবোৰে বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ গ্ৰাহকৰ ঋণ চাহিদাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কেবাধৰণৰ ঋণ প্ৰদান কৰে। সেইবোৰ হ'ল—

- ১। ম্যাদী ঋণ (Term Loan)
- ২। ব্যক্তিগত ঋণ (Personal Loan)
- ৩। অংশগ্ৰহণকাৰী ঋণ (Participatory Loan)
- ৪। অধিবিকৰ্ষ (Overdraft)
- ৫। নগদ ঋণ (Cash Credit)
- ৬। বিলৰ ক্ৰয় আৰু বাট্টাকৰণ (Purchasing and discounting of bills)।

তলত এইবোৰ বিতংভাৱে আলোচনা কৰা হ'ল।

১। ম্যাদী ঋণ (Term Loan) ঃ জামিন অথবা নিৰাপত্তা গ্ৰহণ কৰি অথবা নোহোৱাকৈয়ে বেংকে তেওঁলোকৰ গ্ৰাহকলৈ বিত্তীয় সা-সুবিধা প্ৰদান কৰাৰ সুবন্দোবস্তকে ঋণ বোলা হয়। বেংকে সাধাৰণতে ঋণী গ্ৰাহকে ক্ৰয় কৰিব বিচৰা অথবা ক্ৰয় কৰা সা-সামগ্ৰীৰ বিপৰীতে যোগনিয়াৰক প্ৰত্যক্ষভাৱে গ্ৰাহকৰ হিচাপ ডেবিট কৰি ঋণৰ সুবিধা প্ৰদান কৰে। এনে ঋণৰ ক্ষেত্ৰত একেবাৰতে বেংকৰ পৰা ঋণী গ্ৰাহকে ঋণৰ সম্পূৰ্ণ ধন আদায় লোৱাকে ঋণ হিচাপে গণ্য কৰা হয়। কিছুমান ঋণৰ ক্ষেত্ৰত দুটা অথবা তিনিটা কিস্তিত ঋণৰ ধন আৱণ্টন কৰা হয়। অৱশ্যে সম্পূৰ্ণ ধন আদায় নল'লেও সূত সম্পূৰ্ণ ঋণৰ ওপৰতেই ধাৰ্য কৰা হয়। আনহাতে ঋণৰ ধন আদায় দিয়াৰ যি চৰ্ত আৰোপ কৰা থাকে সেই অনুসৰি মাহেকীয়া কিস্তিত ঋণৰ ধন সূতসহকাৰে পৰিশোধ শেষ নোহোৱা পৰ্য্যন্ত নিয়মীয়াকৈ পৰিশোধ কৰি থাকিব লাগে। ঋণৰ ধন এবাৰ পৰিশোধ কৰিলে সেই হিচাপৰ বিপৰীতে পুনৰাই ধন উলিয়াব নোৱাৰে। এনেধৰণৰ ঋণ প্ৰধানতঃ তিনিপ্ৰকাৰৰ হোৱা দেখা যায়। যেনে— (ক) হ্ৰস্বম্যাদী ঋণ, (খ) মধ্যম্যাদী ঋণ আৰু (গ) দীৰ্ঘম্যাদী ঋণ।

(ক) হ্ৰস্বম্যাদী ঋণ (Short term loan) ঃ যিবিলাক ঋণৰ পৰিশোধ এবছৰৰ পৰা তিনিবছৰৰ ভিতৰত কৰিবলগীয়া হয় তেনেবোৰ ঋণকে হ্ৰস্বম্যাদী ঋণ বোলা হয়। সাধাৰণতে ঋণী গ্ৰাহকৰ কাৰ্যকৰী মূলধনৰ নাটনি পূৰণ কৰিবলৈ এই প্ৰকাৰৰ ঋণ প্ৰদান কৰা হয়। কৃষকৰ কৃষি কৰ্ম সম্পন্ন কৰিবলৈ প্ৰয়োজন হোৱা সাৰ, বীজ, কীটনাশক, তথা বনুৱাক মজুৰি দিবলৈ প্ৰদান কৰা হয়। তেনেদৰে কল-কাৰখানা তথা উদ্যোগীক প্ৰতিষ্ঠানক কেঁচা মাল ক্ৰয়, ইন্ধন তথা বনুৱাক মজুৰি দিবলৈ এনেধৰণৰ ঋণৰ প্ৰয়োজন হোৱা দেখা যায়।

(খ) মধ্যম্যাদী ঋণ (Medium term loan) ঃ যিবিলাক ঋণ তিনিবছৰৰ পৰা

বহু বছৰৰ ভিতৰত পৰিশোধ কৰিবলগীয়া তেনেধৰণৰ ঋণক মধ্যম্যাদী ঋণ বোলা হয়। কৃষক গ্ৰাহকৰ কৃষি সজুলি ক্ৰয় কৰা, মূলধন জাতীয় সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰা ইত্যাদিৰ বাবে এনে ঋণৰ যোগান ধৰা হয়। কল-কাৰখানা তথা উদ্যোগিক প্ৰতিষ্ঠানলৈ ঋণলৈকেৰ মজলীয়া মূলধন জাতীয় সামগ্ৰী যেনে যন্ত্ৰপাতি তথা তুলনামূলকভাৱে সাল্যবান সা-সজুলি ক্ৰয়ৰ ক্ষেত্ৰত এনে ধৰণৰ ঋণৰ যোগান ধৰা দেখা যায়।

(গ) দীৰ্ঘম্যাদী ঋণ (Long term loan) : যিবোৰ ঋণৰ পৰিশোধ সাত বছৰৰ বাবে বা তাতকৈ অধিক সময়ৰ ভিতৰত কৰিবলগীয়া তেনেবোৰ ঋণকে দীৰ্ঘম্যাদী ঋণ বোলা হয়। এনে ধৰণৰ দীৰ্ঘম্যাদী ঋণ সাধাৰণতে মূলধন জাতীয় সা-সজুলি ক্ৰয় অথবা আহৰণ কৰাৰ বাবে প্ৰদান কৰা হয় আৰু ঋণ পৰিশোধৰ ক্ৰম অনুসৰি পৰিশোধ কৰা হয়। এই ধৰণে কৃষক গ্ৰাহকলৈ কৃষি ভূমি ক্ৰয়, ট্ৰেক্টৰ তথা অন্যান্য মূলধন জাতীয় সামগ্ৰী ক্ৰয়েৰে কৃষি কাৰ্যত সফলতা অনাৰ ক্ষেত্ৰত সহায়ক হৈছে। আকৌ কল-কাৰখানা উদ্যোগ প্ৰতিষ্ঠান আদিলৈ দীৰ্ঘকালীন মূলধন জাতীয় সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এনেধৰণৰ দীৰ্ঘম্যাদী ঋণ যথেষ্ট ফলদায়ক হিচাপে বিবেচিত হৈছে।

গৃহ ঋণ (Home Loan) : বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ গ্ৰাহকৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ঋণ চাহিদা অথবা প্ৰয়োজনীয়তা অনুযায়ী নানান ধৰণৰ জনপ্ৰিয় ঋণ আঁচনি গ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত বৰ্তমান সময়ত অতি জনপ্ৰিয় ঋণ হিচাপে গৃহ ঋণে গৃহহীন গ্ৰাহকলৈ তেওঁলোকৰ সপোনৰ ঘৰটো নিৰ্মাণ, ক্ৰয়, মেৰামতি অথবা নবীকৰণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এক অন্যতম সুবিধা হিচাপে দীৰ্ঘকালীন ঋণ যথেষ্ট আকৰ্ষণীয় ঋণ হিচাপে পৰিগণিত হৈছে। এনে ধৰণৰ ঋণে ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংকৰো অনুগ্ৰহ আদায় কৰিবলৈ সক্ষম হোৱাৰ লগতে দেশৰ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ পৰাও অগ্ৰাধিকাৰ লাভ কৰিব পাৰিহে। দেশৰ ঋণৰ বজাৰত যথেষ্ট প্ৰতিযোগিতামূলক হাৰ সূতৰ বিপৰীতে প্ৰতিটো বেংকে অধিকতৰ অধিক সংখ্যাত গ্ৰাহকক নিজৰ ফালে আকৰ্ষণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰতিযোগিতাত নামি পৰিছে। এই গৃহ ঋণ সাধাৰণতে সাত (৭) বছৰৰ পৰা পঁচিশ (২৫) বছৰৰ ভিতৰত মাহেকীয়া কিস্তিত (Equated monthly instalment : EMI) পৰিশোধনীয় হয়।

২। ব্যক্তিগত ঋণ (Personal Loan) : ব্যক্তিগত গ্ৰাহকৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ বাবে মূল্যবান সা-সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰিবলৈ প্ৰয়োজন হোৱা অথবা আগবঢ়োৱা ঋণক ব্যক্তিগত ঋণ বোলা হয়। এনে ঋণ সাধাৰণতে মূল্যবান আচৰাৰ টেলিভিছন, গাড়ী স্কুটাৰ-বাইক, ফ্ৰীজ, কম্পিউটাৰ-লেপটপ, সোণৰ গহনা, শিক্ষা ঋণ ইত্যাদিৰ বিপৰীতে প্ৰদান কৰা দেখা যায়। অৱশ্যে ব্যক্তিগত ঋণৰ ক্ষেত্ৰত সূতৰ হাৰ যথেষ্ট বেছি হয় আৰু মাহেকীয়া কিস্তিত ঋণৰ ধন পৰিশোধ কৰা হয়। এনে ধৰণৰ ঋণক আকৌ

মজ্জীম কণ্ডা হ'ল না। কিন্তু মনবস্বৰূপ
আদালতত মজ্জীম কণ্ডা হ'ল না।

২৭ ধৰ্ম আৰু অধিবিকৰ্ষ স্বাভাৱতঃ এক
সাৰ্থক্য উল্লেখ হ'ল কৰণ।

উত্তৰ :- ধৰ্ম আৰু অধিবিকৰ্ষ এক প্ৰকাৰে
আগবঢ়োৱা ধৰ্ম। যদিও ইহঁত স্বাভাৱতঃ কিছুমান
সাৰ্থক্য দেখা যায়।

(১) যি কৈ সাধাৰণতে ইয়াত সকলো প্ৰকাৰে
ধৰ্ম আগবঢ়ায়। কিন্তু অধিবিকৰ্ষ যি কৈ সাধাৰণতে
ইয়াত কোনো বিশ্বাসী আৰু নিৰ্ভৰযোগ্য প্ৰাণকৰ্ত্তে

১৬ আলাবদায়
 ২। ধান নষ্টে প্রায়শঃ বেসংক
 ননতে কামিন হিচনে প্রতিদ্বিত, বস্তু-বাহন
 ক্রিয়া নষ্টে কামিব নাগে। কিন্তু
 কে কে কেবল ব্যক্তিগত প্রতিদ্বিত
 প্রায়শঃ এনে অপ্রিয় দিয়ে প্রতিদ্বিত
 প্রায়শঃ সমস্তি ক্রিয়াত কামিব
 ৩। ধান নষ্টে প্রায়শঃ প্রায়শঃ
 ব্যক্তিগত প্রত্যাহতি ব্যবস্থা কামিব
 অধিকারিত কে কে কোনো কামি দিব নাগে
 প্রয়োজনবোধে নকশে।

প্রায়শঃ ধান সার্থকনতে
 করে প্রদান করে। কিন্তু এবহু বা
 হুমহ বা ওচা-ওচি সময়ত
 প্রায়শঃ বেসংকত বিনিয়োগ
 আলাচনা কামি।

উত্তঃ- কামিজিক বেসংকে
 থাকে। এই কামিফা বেসংকে
 আক ধানদান কামি বেসংকে
 বিনিয়োগ আক ধানদান
 কামি হুল

(2003, 08, 08)

বিনিয়োগ নীতি:- কোম্পানী
 ধানমত আদি প্রতিদ্বিত কামি
 করে। এইবোতত মতা বেসংকে
 করে। বেসংকে পুঁজি বিনিয়োগ
 কামিত প্রতি কামি প্রতিদ্বিত
 বিষয়ে তলত চমুকৈ বর্ণনা
 ০ নিতামতা :- বিনিয়োগ
 যাত তেঁত পুঁজি নিতামতে
 প্রতিদ্বিত বাছি লক নাগে

যাত তেঁত পুঁজি নিতামতে থাকে।
 প্রতিদ্বিত বাছি লক নাগে যাত
 মতা কোনো বেসংক

এই বোঝাটো পন্থা দিয়ে
 ১৩) ক্রেডিট বিক্রয়ত যোগ্যতা :- প্রতিদ্বন্দ্বিতা
 ক্রেডিট চাও লাগে যাতে সেই বোঝা প্রয়োজন হলে
 ঋণগ্রহণের পতিমাণে বিক্রী কঠিব পাতি। কিয়নো
 আর্থিক সময়ত প্রতিদ্বন্দ্বিতা সহজে কিনা - বেচা হয়। কি
 দুর্ভাগ্য সময়ত যি প্রতিদ্বন্দ্বিতা বজাৰ অক্ষুণ্ণ থাকে
 সেয়াহে উত্তম প্রতিদ্বন্দ্বিতা। কাৰণ গ্রাহকৰ চাহিদা
 পূৰণ কৰাত উদ্দেশ্যে বেংকক ক্রেতিয়াও যথেষ্ট
 পতিমাণত পুঁজিত প্ৰয়োজন হয়, তেতিয়া বেংকে
 যাতে ^{সহজে} প্রতিদ্বন্দ্বিতা বিক্রী কঠিব ~~সহজে~~ ^{সহজে} পুঁজি
 সংগ্রহ কঠিব ~~সহজে~~ ^{সহজে} বিপর্যয়ত হাত সাধিব পা

১৪) দেবত্ব স্থিতি :- বিনিয়োগত উদ্দেশ্যে ক্ৰয় কৰা
 প্রতিদ্বন্দ্বিতা দেব যাতে স্থিতি থাকে, বেংকে সেইটো
 নিশ্চিত হব লাগে। বজাৰত যিবোৰ প্রতিদ্বন্দ্বিতা দাৰ
 কে উঠা-নমা কৰে, তেনে প্রতিদ্বন্দ্বিতা ক্ৰয় কঠিলে
 লোকচান হোৱাৰ আশংকাহে থাকে। প্রতিদ্বন্দ্বিতা
 বৃদ্ধি কৰাওনে লাভবান হবলে বেংকে ইয়াক
 নকৰে। বৰকৈ ইয়াত মত সুদ বা লাভাংশ
 কৰাটোহে মূল উদ্দেশ্য।

১৫) আয় উন্নতি :- প্রতিদ্বন্দ্বিতা ক্ৰয় কৰোঁতে যি পুঁ
 নিয়োগ কৰে, তাত পতা বেংকে যাতে স্থিতি হ
 সুদ পায়, এই বিষয়ে বেংকে স্নত জ্ঞিত লা
 উচ্চ হাৰত সুদৰ প্রতিদ্বন্দ্বিতা যদি নিৰাপদ নহয়
 দান্ন যথেষ্ট উঠা-নমা হয়, তেনে প্রতিদ্বন্দ্বিতা বে
 ক্ৰয় কঠিব নালাগে। সুদৰ হাৰ বিবেচনা ক
 বেংকে তাত ওপৰত দিও লগা আয়কৰত
 চিন্তা কৰে।

୧୬) ଧାନାଦାନର ନୀତି :- ବେଂକେ ଧାନ ପ୍ରଦାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏକ ନୀତି ଅନୁଯାୟୀ ଧାନ ପ୍ରଦାନ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରେ । ଏକ ନୀତି ଅନୁଯାୟୀ ଧାନ ପ୍ରଦାନ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରେ । ଏକ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରେ । ଏକ ନୀତି ଅନୁସରଣ କରେ ।

୨୦୦) ନିଷ୍ପାତନ :- ବେଂକେ ପ୍ରଥମ ଆଞ୍ଚଳିକ ନିଷ୍ପାତନ କରେ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ ।

୨) ତତ୍ପରତା :- ବେଂକେ ଦିଆ ଧାନ ଯାତେ ଦୀର୍ଘ ଦିନରେ ଉତ୍ପାଦନ କରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ନୁହେଁ, ତାହା ବେଂକେ ଚୋରା ବ୍ୟବସାୟ ନୀତି ନୁହେଁ । ବେଂକେ ଧାନ ଦିଆଯାଏ ବେଂକେ ଯାତେ ଏହି ଧାନ ବେଂକେ ପ୍ରୟୋଜନରେ ଯିବାକୁ ସମର୍ଥନ ପାଏ । କାରଣ ବେଂକେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ନୁହେଁ ହୁଏ । ତେଣୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ନୁହେଁ ବେଂକେ ଧାନ ଦିଆଯାଏ ନୁହେଁ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ ।

୩) ଫିନାନ୍ସିଙ୍ଗିଂ :- ଧାନ ପ୍ରଦାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ ।

୪) ଧାନ ବିତରଣ :- ଧାନ ବିତରଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ । ଏହା ପରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ନିଷ୍ପାତନ କରେ ।

১০) অন্তিম মুহূর্তৰ ধানদাতা :- বাণিজ্যিক ব্যংকসমূহে
ব্যৱসায় কৰোঁতে ইতিমধ্যে মুজিব নাটনি হ'ব পাৰে।
এনে পৰিস্থিতিত ষিভাৰ্ট ব্যংক ব্যাণিজ্যিক
ব্যংকক ধান দি মুদ্রাৰ বজাৰত তৎসলতা বন্ধ কৰি
কিনবোৰ পুনৰ বাঢ়া কৰি দিলে অন্তিম মুহূর্তৰ
অন্যকৰ্তাৰ কাপোৰ কাৰ্য সম্বন্ধীয় কৰে।

১১) পৰিশোধৰ বেন কাৰ্ট :-

১২) ধান নিয়ন্ত্ৰণ :- দেশৰ মুদ্রা আৰু ব্যংক পদ্ধতিৰ
অধিনায়ক হিচাপে ষিভাৰ্ট ব্যংকক দৰম্ভৰ সুদ্বিধে
স্বাধিবলৈ মুদ্রা আৰু ধানগত মুদ্রা নিয়ন্ত্ৰণ কৰে।
ইয়াৰ বাবে ইয়াক আৰ্থনৈতিক স্বাধীনতা আদান কৰা
হৈছে। সেই হিচাপে ই ধান নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ
কিছুমান অসংগত আৰু বাহনিক মুদ্রাক আছিল
আয়োগ কৰে। মুদ্রাকীতি নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ আৰু

নাত আভা...
ঋণ প্রদানৰ সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰোতে ভালেমান বিপদাশংকাহ ঋণ সিদ্ধান্তত
প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰে। ইয়াৰ ভিতৰত প্ৰধান বিপদাশংকা দুটা হ'ল ঋণ শংসয়, বজাৰ
শংসয় (Mainly liquidity risk and interest rate risk) আৰু কাৰ্যকলাপৰ শংসয়
(operational risk)। ইয়াৰ ভিতৰত ঋণ শংসয় অথবা ঋণ বিপদাশংকা বুলিলে
ঋণীলৈ আগবঢ়োৱা ঋণৰ গুণগত মানদণ্ডক বুজায়, যিয়ে বেংকৰ সম্ভাৱ্য লাভ লোকচানক
প্ৰভাৱান্বিত কৰে। এনে ধৰণৰ ঋণ বিপদাশংকাবোৰ হ'ল তলত উল্লেখ কৰা ধৰণৰ—

২.
দ্বাৰা সংখ
তথা আভ
সন্মুখীন
কৰা ধ

- ১। মূলধন অথবা সুতৰ (Principal or interest) ধন পৰিশোধ নকৰিব
পাৰে।
- ২। ঋণী গ্ৰাহকলৈ প্ৰদান কৰ প্ৰত্যয় পত্ৰ (Letter of Credit) অথবা ঋণৰ
জামিনৰ পৰা ধন আদায় নহ'ব পাৰে।
- ৩। ৰাজকোষীয় কাৰ্যকলাপৰ ক্ষেত্ৰতো সংশ্লিষ্ট পক্ষসমূহৰ পৰা আদায় পাবলগীয়া
ধন আদায় নোহোৱাকৈ থাকিব পাৰে।
- ৪। নিৰাপত্তাৰ ক্ৰয়-বিক্ৰয় পুৰ্জি বা জামিন/নিৰাপত্তাৰ নিষ্পত্তিকৰণত প্ৰভাৱান্বিত
নকৰিব পাৰে। (Funds/Securities settlement may not be affected
in securities trading)

প
ব

নুখান ২ ব লগা ২ ব পাৰে। বৰে বেংকৰ আহনগত। দশতো সংশয় আন। দব পাৰে।

বেংকে আগবঢ়োৱা ঋণ বিনিয়োগক (Loan portfolio) আকৌ তলত উল্লেখ কৰা ধৰণেৰে চাৰিটা প্ৰধান শিতানত শ্ৰেণীবিভক্ত কৰিব পৰা যায়। সেইবোৰ হ'ল—

- ১। নিৰ্দিষ্ট মানযুক্ত পৰিসম্পদ (Standard assets)
- ২। নিম্ন মানযুক্ত পৰিসম্পদ (Sub-standard assets)
- ৩। সন্দেহজনক পৰিসম্পদ (Doubtful assets)
- ৪। লোকচান পৰিসম্পদ (Loss assets)

ওপৰত উল্লেখ কৰা ধৰণেৰে বেংকৰ সম্পদৰাজিক শ্ৰেণী বিভক্ত কৰাৰ পৰৱৰ্তী পদক্ষেপ হিচাপে সম্পদৰ মানদণ্ড অনুযায়ী বেংকৰ উদ্ধৃতপত্ৰত পৰিসম্পদৰ ব্যৱস্থাকৰণৰ হাৰ (Provision rate) নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি লাভ-লোকচানত দেখুৱাব লাগে।
বেংকে নতুনকৈ ঋণ প্ৰদান কৰাৰ ক্ষেত্ৰত অথবা ঋণৰ অতিৰিক্ত মঞ্জুৰী প্ৰদান

আধুনিক বেংকিং কাৰ্য্যপ্ৰণালী

১৭৮

৫.৩ : ঋণৰ প্ৰকাৰ (Types of Loans) :

সাধাৰণতে বাণিজ্যিক বেংকবোৰে বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ গ্ৰাহকৰ ঋণ চাহিদাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি কেবাধৰণৰ ঋণ প্ৰদান কৰে। সেইবোৰ হ'ল—

১। ম্যাদী ঋণ (Term Loan)

২। ব্যক্তিগত ঋণ (Personal Loan)

৩। অংশগ্ৰহণকাৰী ঋণ (Participatory Loan)

৪। অধিবিকৰ্ষ (Overdraft)

৫। নগদ ঋণ (Cash Credit)

৬। বিলৰ ক্ৰয় আৰু বাট্টাকৰণ (Purchasing and discounting of bills)।

তলত এইবোৰ বিতংভাৱে আলোচনা কৰা হ'ল।

১। ম্যাদী ঋণ (Term Loan) : জামিন অথবা নিৰাপত্তা গ্ৰহণ কৰি অথবা

নোহোৱাকৈয়ে বেংকে তেওঁলোকৰ গ্ৰাহকলৈ বিভিন্ন সা-সুবিধা প্ৰদান কৰাৰ সুবন্দোবস্তকে

ঋণ বোলা হয়। বেংকে সাধাৰণতে ঋণী গ্ৰাহকে ক্ৰয় কৰিব বিচৰা অথবা ক্ৰয় কৰা

সা-সামগ্ৰীৰ বিপৰীতে যোগনিয়াৰক প্ৰত্যক্ষভাৱে গ্ৰাহকৰ হিচাপ ডেবিট কৰি ঋণৰ

সুবিধা প্ৰদান কৰে। এনে ঋণৰ ক্ষেত্ৰত একেবাৰতে বেংকৰ পৰা ঋণী গ্ৰাহকে ঋণৰ

সম্পূৰ্ণ ধন আদায় লোৱাকে ঋণ হিচাপে গণ্য কৰা হয়। কিছুমান ঋণৰ ক্ষেত্ৰত দুটা

অথবা তিনিটা কিস্তিত ঋণৰ ধন আবণ্টন কৰা হয়। অৱশ্যে সম্পূৰ্ণ ধন আদায়

নলৈও সূত সম্পূৰ্ণ ঋণৰ ওপৰতেই ধাৰ্য কৰা হয়। আনহাতে ঋণৰ ধন আদায় দিয়াৰ

যি চৰ্ত আৰোপ কৰা থাকে সেই অনুসৰি মাহেকীয়া কিস্তিত ঋণৰ ধন সূতসহকাৰে

পৰিশোধ শেষ নোহোৱা পৰ্য্যন্ত নিয়মীয়াকৈ পৰিশোধ কৰি থাকিব লাগে। ঋণৰ ধন

এবাৰ পৰিশোধ কৰিলে সেই হিচাপৰ বিপৰীতে পুনৰাই ধন উলিয়াব নোৱাৰে।

এনেধৰণৰ ঋণ প্ৰধানতঃ তিনিপ্ৰকাৰৰ হোৱা দেখা যায়। যেনে— (ক) হ্ৰস্বম্যাদী ঋণ,

(খ) মধ্যম্যাদী ঋণ আৰু (গ) দীৰ্ঘম্যাদী ঋণ।

(ক) হ্ৰস্বম্যাদী ঋণ (Short term loan) : যিবিলাক ঋণৰ পৰিশোধ এবছৰৰ

পৰা তিনিবছৰৰ ভিতৰত কৰিবলগীয়া হয় তেনেবোৰ ঋণকে হ্ৰস্বম্যাদী ঋণ বোলা হয়।

সাধাৰণতে ঋণী গ্ৰাহকৰ কাৰ্যকৰী মূলধনৰ নাটনি পূৰণ কৰিবলৈ এই প্ৰকাৰৰ ঋণ

প্ৰদান কৰা হয়। কৃষকৰ কৃষি কৰ্ম সম্পন্ন কৰিবলৈ প্ৰয়োজন হোৱা সাৰ, বীজ,

কীটনাশক, তথা বনুৱাক মজুৰি দিবলৈ প্ৰদান কৰা হয়। তেনেদৰে কল-কাৰখানা তথা

উদ্যোগীক প্ৰতিষ্ঠানক কেঁচা মাল ক্ৰয়, ইন্ধন তথা বনুৱাক মজুৰি দিবলৈ এনেধৰণৰ

ঋণৰ প্ৰয়োজন হোৱা দেখা যায়।

(খ) মধ্যম্যাদী ঋণ (Medium term loan) : যিবিলাক ঋণ তিনিবছৰৰ পৰা

সাত বছৰৰ ভিতৰত পৰিশোধ কৰিবলগীয়া তেনেধৰণৰ ঋণক মধ্যম্যাদী ঋণ বোলা হয়। কৃষক গ্ৰাহকৰ কৃষি সজুলি ক্ৰয় কৰা, মূলধন জাতীয় সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰা ইত্যাদিৰ বাবে এনে ঋণৰ যোগান ধৰা হয়। কল-কাৰখানা তথা উদ্যোগীক প্ৰতিষ্ঠানলৈ তেওঁলোকৰ মজলীয়া মূলধন জাতীয় সামগ্ৰী যেনে যন্ত্ৰপাতি তথা তুলনামূলকভাৱে মূল্যবান সা-সজুলি ক্ৰয়ৰ ক্ষেত্ৰত এনে ধৰণৰ ঋণৰ যোগান ধৰা দেখা যায়।

(গ) দীৰ্ঘম্যাদী ঋণ (Long term loan) : যিবোৰ ঋণৰ পৰিশোধ সাত বছৰৰ পৰা দহ বছৰৰ বা তাতকৈ অধিক সময়ৰ ভিতৰত কৰিবলগীয়া তেনেবোৰ ঋণকে দীৰ্ঘ ম্যাদী ঋণ বোলা হয়। এনে ধৰণৰ দীৰ্ঘম্যাদী ঋণ সাধাৰণতে মূলধন জাতীয় সা-সম্পত্তি ক্ৰয় অথবা আহৰণ কৰাৰ বাবে প্ৰদান কৰা হয় আৰু ঋণ পৰিশোধৰ ক্ৰম অনুসৰি পৰিশোধ কৰা হয়। এই ধৰণে কৃষক গ্ৰাহকলৈ কৃষি ভূমি ক্ৰয়, ট্ৰেক্টৰ তথা অন্যান্য মূলধন জাতীয় সামগ্ৰী ক্ৰয়েৰে কৃষি কাৰ্যত সফলতা অনাৰ ক্ষেত্ৰত সহায়ক হৈছে। আকৌ কল-কাৰখানা উদ্যোগ প্ৰতিষ্ঠান আদিলৈ দীৰ্ঘকালীন মূলধন জাতীয় সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এনেধৰণৰ দীৰ্ঘম্যাদী ঋণ যথেষ্ট ফলদায়ক হিচাপে বিবেচিত হৈছে।

গৃহ ঋণ (Home Loan) : বিভিন্ন শ্ৰেণীৰ গ্ৰাহকৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ঋণৰ চাহিদা অথবা প্ৰয়োজনীয়তা অনুযায়ী নানান ধৰণৰ জনপ্ৰিয় ঋণ আঁচনি গ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। ইয়াৰ ভিতৰত বৰ্তমান সময়ত অতি জনপ্ৰিয় ঋণ হিচাপে গৃহ ঋণে গৃহহীন গ্ৰাহকলৈ তেওঁলোকৰ সপোনৰ ঘৰটো নিৰ্মাণ, ক্ৰয়, মেৰামতি অথবা নবীকৰণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এক অন্যতম সুবিধা হিচাপে দীৰ্ঘকালীন ঋণ যথেষ্ট আকৰ্ষণীয় ঋণ হিচাপে পৰিগণিত হৈছে। এনে ধৰণৰ ঋণে ভাৰতীয় বিজাৰ্ভ বেংকৰো অনুগ্ৰহ আদায় কৰিবলৈ সক্ষম হোৱাৰ লগতে দেশৰ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ পৰাও অগ্ৰাধিকাৰ লাভ কৰিব পাৰিছে। দেশৰ ঋণৰ বজাৰত যথেষ্ট প্ৰতিযোগিতামূলক হাৰ সুতৰ বিপৰীতে প্ৰতিটো বেংকে অধিতকৈ অধিক সংখ্যাত গ্ৰাহকক নিজৰ ফালে আকৰ্ষণ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত প্ৰতিযোগিতাত নামি পৰিছে। এই গৃহ ঋণ সাধাৰণতে সাত (৭) বছৰৰ পৰা পঁচিশ (২৫) বছৰৰ ভিতৰত মাহেকীয়া কিস্তিত (Equated monthly instalment : EMI) পৰিশোধনীয় হয়।

২। ব্যক্তিগত ঋণ (Personal Loan) : ব্যক্তিগত গ্ৰাহকৰ দৈনন্দিন জীৱনৰ বাবে মূল্যবান সা-সামগ্ৰী ক্ৰয় কৰিবলৈ প্ৰয়োজন হোৱা অথবা আগবঢ়োৱা ঋণক ব্যক্তিগত ঋণ বোলা হয়। এনে ঋণ সাধাৰণতে মূল্যবান আচৰাৰ টেলিভিছন, গাড়ী স্কুটাৰ-বাইক, ফ্ৰীজ, কম্পিউটাৰ-লেপটপ, সোণৰ গহণা, শিক্ষা ঋণ ইত্যাদিৰ বিপৰীতে প্ৰদান কৰা দেখা যায়। অৱশ্যে ব্যক্তিগত ঋণৰ ক্ষেত্ৰত সুতৰ হাৰ যথেষ্ট বেছি হয় আৰু মাহেকীয়া কিস্তিত ঋণৰ ধন পৰিশোধ কৰা হয়। এনে ধৰণৰ ঋণক আকৌ

আধুনিক বেংকিং কাৰ্য্যপ্ৰণালী

১৮০

ভোগ্য সামগ্ৰী ঋণ (Consumer loan) বুলিও কোৱা হয় আৰু বৰ্তমান সময়ত এই প্ৰকাৰৰ ঋণ বেংকৰ কাৰণে যথেষ্ট আকৰ্ষণীয় হোৱাৰ লগতে তুলনামূলকভাৱে ইয়াৰ পৰিশোধ যথেষ্ট পৰিমাণে নিৰাপদ হিচাপে বিবেচিত হৈছে। সেয়ে বেংকে এই শিতানতো যথেষ্ট পৰিমাণে ঋণ সম্প্ৰসাৰণ কৰিবলৈ বিচাৰি প্ৰতিযোগিতাত নামি পৰা দেখা গৈছে।

৩। অংশগ্ৰহণকাৰী ঋণ (Participatory Loan) : যিবিলাক ঋণৰ পৰিমাণ অতি শকত অথবা অধিক পৰিমাণৰ তেনে ঋণৰ বিপৰীতে দায়শংকা কিছু পৰিমাণে লাঘৱ কৰাৰ উদ্দেশ্যে একাধিক বিত্তীয় প্রতিষ্ঠানে ঋণ প্ৰদানত অংশগ্ৰহণ কৰিলে তেনে ধৰণৰ ঋণকে অংশগ্ৰহণকাৰী ঋণ বোলা হয়। এটা গাইণ্ডটীয়া বেংকে এক শকত পৰিমাণৰ ঋণ আগবঢ়ায় শংকা বহন কৰিবলৈ অপৰাগ হ'লে এনে শকত ঋণৰ ক্ষেত্ৰত একাধিক বেংকে ভগাই লৈ দায়শংকা কিছু লাঘৱ কৰি একে প্ৰতিভূতি অথবা জামিনৰ বিপৰীতে ঋণ প্ৰদান কৰিলে তেনে ধৰণৰ ঋণকে অংশগ্ৰহণকাৰী ঋণ বোলা হয়। সাধাৰণতে বৃহৎ বৃহৎ আন্তঃগাঁঠনিমূলক প্ৰকল্প, বৃহৎ বৃহৎ আকাৰৰ ফ্লেটৰ প্ৰকল্প, ডাঙৰ ডাঙৰ কৃষি প্ৰকল্প, জনসিঞ্চন, বিদ্যুৎ প্ৰকল্প ইত্যাদিৰ ক্ষেত্ৰত এনে ধৰণৰ অংশগ্ৰহণকাৰী ঋণৰ ব্যৱস্থা কৰা দেখা যায়।

৪। অধিবিকৰ্ষ (Overdraft) : ব্যৱসায়ী লোকৰ সাময়িক অৰ্থ নাটনি পূৰণ কৰিবৰ উদ্দেশ্যে চলিত হিচাপৰ বিপৰীতে গ্ৰাহকৰ লগত কৰা আগতীয়া বন্দোবস্ত অনুসাৰে কোনো এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ বাবে এক নিৰ্দিষ্ট পৰিমাণৰ ধন জমা অতিৰিক্তভাৱে উলিয়াবলৈ অনুমতি প্ৰদান কৰা ব্যৱস্থাপনাকে অধিবিকৰ্ষ বোলা হয়। এনে হিচাপৰ বিপৰীতে গ্ৰাহকক এক সৰ্বোচ্চ পৰিমাণৰ সীমা নিৰ্দ্ধাৰণ কৰি দিয়ে অৰ্থাৎ এজন গ্ৰাহকক ধৰা হ'ল ১,০০,০০০ টকাৰ অধিবিকৰ্ষৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা হ'লে আৰু তেওঁৰ হিচাপত ধৰা হ'ল ১,০০,০০০ টকা জমা ধন থাকিলে তেওঁ সৰ্বমুঠ ২,০০,০০০ টকা পৰ্য্যন্ত বেংকৰ পৰা উঠাব পাৰিব। এনে সুবিধাৰ বাবে গ্ৰাহকে এক নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ আৰম্ভণিতে বেংকৰ লগত বন্দোবস্ত মৰ্মে ব্যক্তিগত জামিনৰ উপৰিও বেংকৰ মনঃপুত হোৱাকৈ আনুসংগিক জামিনপত্ৰ (Collateral Securities) ইত্যাদি জমা দিব লাগে। বেংক সন্তুষ্ট হ'ব পাৰিলে তেনে গ্ৰাহকলৈ অধিবিকৰ্ষৰ সুবিধা প্ৰদান কৰিব পাৰে। উল্লেখযোগ্য যে হিচাপৰ বিপৰীতে যি পৰিমাণৰ ধন জমা অতিৰিক্ত ভাৱে উলিয়াই সেই পৰিমাণৰ ধনৰ ওপৰতহে অধিবিকৰ্ষৰ সূত ধাৰ্য কৰে।

৫। নগদ ঋণ (Cash Credit) : এটা নিৰ্দিষ্ট পৰিমাণৰ ধন ঋণ আকাৰে এটা নিৰ্দিষ্ট সময়ৰ ভিতৰত উলিয়াবপৰা গ্ৰাহক আৰু বেংকৰ মাজত হোৱা সুবন্দোবস্তকে নগদ ঋণ বোলা হয়। নগদ ঋণ মঞ্জুৰ কৰাৰ প্ৰাক মুহূৰ্তত বেংকে ভালেমান দিশ

যে
বিত্ত
বি
স
খ
এ
বে
প
ত
খ
২

মান আৰু
পাৰ আৰ
বিত্তীয় প্ৰ
ক এইটো
সামৰি
হৈছে।
ভাৰ
বতীয়া
উ বো
পৰত
Proc
প্ৰে
লা
সি

ধন প্ৰয়োজনৰ প্ৰত্যেক অৱস্থাত প্ৰাপ্য।

৬। বিলৰ ক্ৰয় আৰু বাট্টাকৰণ (Purchasing and discounting of bills)

ঃ বাণিজ্যিক বেংকে ঋণ আৰু আগধন শিতানত ঋণ মঞ্জুৰ কৰাৰ আন এক আকৰ্ষণীয় উপায় হ'ল বিলৰ বাট্টাকৰণ। দৈনন্দিন ব্যৱসায়ত উদ্ভৱ হোৱা বিনিময় পত্ৰবিলাক ব্যৱসায়িক ম্যাদৰ অন্তলৈ ৰৈ নাথাকি বাণিজ্যিক বেংকৰ ওচৰত বাট্টাত ভঙাই নগদ ধন লোৱাকে বিলৰ বাট্টাকৰণ বুলি কোৱা হয়। বিল ভাঙোৱাই দিয়াৰ বিপৰীতে যি সুত বা বাট্টা ধাৰ্য কৰে সেই বাট্টাই হ'ল বেংকৰ বাবে আয়।

বাট্টাত বিল ভঙাই দিয়া আৰু সংগ্ৰহৰ বাবে গ্ৰাহকৰ পৰা বিল জমা লোৱা এই দুয়োটা সম্পূৰ্ণ পৃথক। কিয়নো প্ৰথম বিধত বেংকে গ্ৰাহকৰ বেংক হিচাপত বিলৰ ধন (বাট্টা বাদ দি) জমা কৰি দিয়ে। আনহাতে সংগ্ৰহৰ বাবে জমা লোৱা বিলৰ ক্ষেত্ৰত বেংকে বিলৰ ধন সংগ্ৰহ হৈ আহিলেহে গ্ৰাহকৰ বেংক হিচাপত জমা কৰি দেখুৱাই। বাট্টাত বিল ভঙাই দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত বেংকে গ্ৰাহকৰ সাধুতা, একাগ্ৰতা, তথা গ্ৰাহকৰ বিত্তীয় যোগ্যতা (Credit worthiness) ইত্যাদিৰ ওপৰত সন্তুষ্ট হ'লেহে বিল ভঙাই আগধন দিব পাৰে।

৭। দস্তাবেজ বিল (Documentary bill)

জ্ঞান আৰু বিচাৰৰ বাবে...
বিষয়টো সংশয়পূৰ্ণ প্ৰকল্পৰ বিপৰীতে ঋণ মঞ্জুৰ
সংশ্লিষ্ট ঋণ সিদ্ধান্তই বেংকৰ সামগ্ৰিক লক্ষ্য আৰু কৌশলৰ পৰিপন্থী নহয়।
ঋণ কাৰ্যপ্ৰণালী অথবা ঋণ প্ৰক্ৰিয়াত থকা আৱশ্যকীয় উপাদানবোৰ তলত
উল্লেখ কৰা হ'ল। (Constituents of the credit process) সেইবোৰ হ'ল—

- ১। ঋণ নীতি (Loan Policy)
- ২। ব্যৱসায় উন্নয়ন আৰু প্ৰাৰম্ভিক পৰামৰ্শ (Business development and initial-recommendations)
- ৩। ঋণ প্ৰদান আৰু ইয়াৰ পৰিচালনা (Credit delivery and Administration)
- ৪। ঋণৰ নথিপত্ৰকৰণ বা দলিলপত্ৰ (Loan documentation)
- ৫। ঋণ দানৰ চৰ্তাৱলী (terms and conditions of lending)
- ৬। ঋণ আদায়ত গাফিলতি (Events of default)
- ৭। ঋণৰ তথ্যপাতি বৰ্তমান সময়লৈ উন্নীত কৰা আৰু সময় সাপেক্ষে নিৰীক্ষণ কৰা : (Updating the credit file and periodic follow up)
- ৮। ঋণৰ পৰ্যালোচনা আৰু চোকা নজৰ ৰখা বা ঋণৰ তাড়নাপ্ৰদান (Credit review and monitoring)

বেংকৰ অকাৰ্যকৰী পৰিসম্পদৰ পৰিচালনা (Management performing assets) কৰিবলৈ ভালেমান সজুলিৰ (Tools) সহায় লৈ তলত সেইবোৰ উল্লেখ কৰা হ'ল।

১। এককালীন নিষ্পত্তিকৰণ (One time settlement)

২। লোক আদালত (Lok-Adalats)

৩। ঋণ আদায় আদালত/ন্যায়াধিকৰণ (Debt recovery Tribunal)

৪। নিগমীয় ঋণৰ পুনৰ গঠনি (Corporate Debt restructuring)

৫। ইচ্ছাকৃত গাফিলী (Willful defaulters)

৬। চাৰফেইজি আইন (SARFAESI Act.)

৭। সম্পদ পুনৰ গঠন কোম্পানি (Assets reconstruction Company)

১। এককালীন নিষ্পত্তিকৰণ (One time settlement) : এই

ভাৰতীয় ৰিজাৰ্ভ বেংকে ২০০০ চনৰ ৩১ মাৰ্চত আৰম্ভ কৰি সন্দেহজনক

(doubtful) উদ্ধাৰৰ বাবে কাৰ্যকৰী নীতি নিৰ্দেশনা বেংকবোৰলৈ কৰিছে।

আদায় কৰি লব পাৰে।

৫.১০ : বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ বয়বস্তুৰ অধিকাৰ পত্ৰ (Different types of documents of title to the goods) :

বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ বয়বস্তুৰ অধিকাৰ পত্ৰৰ ভিতৰত প্ৰধান অধিকাৰ কেইবিধমানৰ বিষয়ে তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

- (a) চালানী আদেয়ক (Bill of lading)
- (b) গুদাম ঘৰৰ ৰছিদ (Ware house Receipts)
- (c) নৌ চালান (Dock Warrant)
- (d) ৰেলৰ ৰছিদ (Railway Receipt)
- (e) প্ৰদানৰ আদেশ (Delivery Order)

1. চালানী আদেয়ক (Bill of lading) : জাহাজ কোম্পানীৰ হৈ জ দায়িত্বত থকা বিষয়াই অথবা কেপ্টেইনে নিৰ্দিষ্ট যাত্ৰাৰ অন্ততঃ প্ৰেৰিত সা- চালানত উল্লেখ কৰা ধৰণেৰে প্ৰদান কৰা হ'ব বুলি সা-সামগ্ৰীৰ প্ৰাপ্তি স্বীকাৰ দিয়া লিখিত দলিলকে চালানী আদেয়ক বুলি কোৱা হয়। এই আদেয়কত উল্লেখ ভাৰা তথা অন্যান্য ব্যয় পৰিশোধ কৰি চালান গ্ৰহীতাই সা-সামগ্ৰী খালাচ কৰি

ভালেমান সারধানতা অৱলম্বন কাৰণ

৫.১১ : গুদামঘৰৰ বহিৰ ফ্ৰেট বেংকে লবলগীয়া সারধানতা
(Precautions to be taken while advancing money against the security
of documents of title)

1. প্ৰথমতে বেংকাৰে চাব লাগিব যাতে গুদামঘৰ বহিৰ প্ৰদানকাৰী গুদামঘৰটো চৰকাৰৰ অনুমতি পত্ৰ (license) প্ৰাপ্ত হয়নে নহয়, সেইটো পৰীক্ষা কৰিব লাগিব। যদিহে অনুমতি প্ৰাপ্ত নহয় তেন্তে বেংকে তেনে অনা অনুমতি প্ৰাপ্ত (Unlicensed) গুদামঘৰ বহিৰ বিপৰীতে ঋণ বা আগধন দিব নালাগে। কিয়নো এনে গুদামঘৰ বিপৰীতে ৰাজ্য চৰকাৰৰ প্ৰচলিত নিয়মকানুন প্ৰয়োগ কৰাটো জটিল হৈ পৰিব।
2. দ্বিতীয়তে বেংকাৰে লক্ষ্য কৰিব লাগিব যে যিজন ব্যক্তিক বেংকে এনে বহিৰ বিপৰীতে ঋণ দিব বিচাৰিছে, প্ৰকৃততে ভঁৰালৰ সামগ্ৰীখিনি তেওঁৰ হয়নে নহয় অথবা বহিৰখন উক্ত ব্যক্তিজনৰ নামতে প্ৰদান কৰা হৈছে নে নাই ইত্যাদি।
3. তৃতীয়তে, বেংকাৰে লক্ষ্য কৰিব লাগিব যে গুদামঘৰৰ বহিৰখন আচলনে

আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰা দেখা গৈছে। মুঠৰ ওপৰত আৱশ্যকীয় সাৰধানতা অৱলম্বনৰ পিছতহে বেংকাৰে প্ৰদানৰ আদেশক পত্ৰৰ জামিনৰ বিপৰীতে ঋণ প্ৰদান কৰাৰ বাবে যাৱতীয় ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব লাগে।

৫.১২ : মাটি আৰু ঘৰ (Land and Building)

বেংকে সাধাৰণতে স্থাৱৰ সম্পত্তি যেনে— মাটি, ঘৰ ইত্যাদিৰ নিৰাপত্তা বা জামিনৰ বিপৰীতে ঋণ দিয়াটো পছন্দ নকৰে। ঋণৰ বিপৰীতে এনে পৰ্যাপ্ত জামিন থাকিলেও বেংকাৰে কিছু সংকোচ অনুভৱ কৰে। কিয়নো স্থাৱৰ সম্পত্তিৰ ক্ষেত্ৰত ভালেমান সমস্যা আছে আৰু বেংকাৰে এনে সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'ব নিবিচাৰে। তলত এনে ভালেমান সমস্যাৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰা হ'ল।

1. স্থাৱৰ সম্পত্তিৰ প্ৰকৃত মালিক কোন এইটো নিৰ্ধাৰণ কৰি উলিওৱাটো বহুক্ষেত্ৰত সমস্যা হিচাপে দেখা দিয়ে।

2. স্থাৱৰ সম্পত্তি বিক্ৰী কৰি ধন পোৱাটোও এক জটিল প্ৰক্ৰিয়া। ইয়াক সহজে বিক্ৰী কৰাটো টান।

3. স্থাৱৰ সম্পত্তিৰ ক্ষেত্ৰত দেশত প্ৰযোজ্য ভালেমান আইনৰ বিধি-বিধান অনুসৰিহে এনে সম্পত্তি পৰিচালিত হয়।

4. স্থাৱৰ সম্পত্তিৰ মূল্যাংকন কৰাটোও আন এক জটিল প্ৰক্ৰিয়া। এনে সম্পত্তিৰ মূল্যাংকনৰ ক্ষেত্ৰতো ভালেমান আইনগত প্ৰক্ৰিয়াৰে আগবাঢ়িব লগা হয়।

তথাপিহে বেংকাৰে এনে স্থাৱৰ সম্পত্তিৰ বিপৰীতে ঋণ প্ৰদান কৰিবলৈ সিদ্ধান্ত ললে বেংকাৰে ভালেমান সতৰ্কতা অৱলম্বন কৰিবলগীয়া হয়। অন্যথা বেংকাৰ নিজে বিপদগ্ৰস্ত হ'ব। তলত বেংকাৰে পালন কৰিবলগীয়া সতৰ্কতাৰোৰ উল্লেখ কৰা হ'ল—

(i) ঋণ বিচৰা গ্ৰাহকজনক ব্যৱসায়টো অৰ্থনৈতিক ভাবে যুক্তিযুক্ত (economically viable) হয়নে নহয় তথা গ্ৰাহকজনৰ বিত্তীয় স্থিতি মনঃপুত (Financial soundness) হয়নে নহয় আদি সাৰধানতাৰে পৰীক্ষা কৰি লৈহে সিদ্ধান্ত গ্ৰহণ কৰিব লাগে।

(ii) জামিন হিচাপে আগবঢ়োৱা স্থাৱৰ সম্পত্তিখিনিৰ মালিকানা গ্ৰাহকজনৰ নামত আছেনে নাই তথা অন্য কাৰো ওচৰত যে দায়বদ্ধ হৈ থকা নাই সেইটো বেংকৰ নিজা পাৰদৰ্শী আইনজ্ঞৰ দ্বাৰা পৰীক্ষা কৰাই লব লাগে।

(iii) অনুমোদিত মূল্য স্থিৰকাৰী (Approved valuer) কৰ্তৃপক্ষৰ দ্বাৰা সম্পত্তি বিধৰ মূল্যাংকন কৰাই লোৱাটো বেংকাৰে নিশ্চিত কৰিব লাগে।

(iv) ঋণৰ ধন মোকলাই দিয়াৰ আগতে বেংকাৰে সকলোবোৰ নথিপত্ৰ ঠিক-ঠাক কৰি লৈহে ঋণৰ ধন উলিয়াব দিব লাগে।

তেনে বীমা অবৈধ হিচাপে বিবেচিত হ'ব।

জীৱন বীমা পলিছিক ঋণ প্ৰদানৰ বিপৰীতে জামিন হিচাপে লোৱাৰ ক্ষেত্ৰত বেংকৰ কিছুমান সমস্যা নথকা নহয়। যেনে— গ্ৰাহকে যদি বীমা কিস্তি পৰিশোধ বন্ধ কৰি দিয়ে তেনে ক্ষেত্ৰত পলিছিক নিৰাপত্তা মূল্য (Security Value) নোহোৱা হৈ যাব পাৰে। আকৌ বীমাযোগ্য স্বাৰ্থ নথকাকৈ বীমা কৰিলেও পিছত অবৈধ হিচাপে বিবেচিত হ'ব পাৰে। ইত্যাদি অসুবিধাৰ বাবে বেংকাৰে এনে বীমা পলিছিক বিপৰীতে ঋণ প্ৰদানত বৰ বেছি আগ্ৰহ প্ৰকাশ নকৰে। তথাপিহে বেংকাৰে বীমা পলিছিক বিপৰীতে ঋণ প্ৰদানত বৰ বেছি আগ্ৰহ প্ৰকাশ নকৰে। তথাপিহে বেংকাৰে বীমা পলিছিক বিপৰীতে ঋণ প্ৰদান কৰা দেখা যায়। এনেক্ষেত্ৰত অৱশ্যে বেংকাৰে ভালমান সাৰধানতা পালন কৰিবলগীয়া হয়। তলত সেইবোৰ উল্লেখ কৰা হ'ল।

1. জীৱন বীমা পলিছিকন কি প্ৰকৃতিৰ বেংকাৰে ঋণ প্ৰদান কৰাৰ আগতে সেইটো পৰীক্ষা কৰি লব লাগে।
2. বেংকাৰে বীমা গ্ৰহীতা গ্ৰাহকৰ বীমাত বীমাযোগ্য স্বাৰ্থ আছে নে নাই সেইটো ভালদৰে পৰীক্ষা কৰিব লাগে।
3. বীমা গ্ৰহীতাৰ বয়সৰ প্ৰমাণ পত্ৰৰ বিষয়েও বেংকাৰে ভালদৰে চাব লাগে।
4. বীমা পলিছিকন যাতে প্ৰতিবন্ধকহীন সেইটো বেংকাৰে নিশ্চিত হৈ লব লাগিব।
5. বেংকাৰে সাধাৰণতে এনডোওমেণ্ট (endowment) পলিছিক বিপৰীতেহে ঋণ প্ৰদানত অগ্ৰাধিকাৰ প্ৰদান কৰিব লাগে।
6. বেংকাৰে বীমা পলিছিকনৰ সমৰ্পিত মূল্য (Surrender value) কিমান হ'ব সেইটো ঠাৱৰ কৰি লব লাগে।

কৰাই লব লাগিব।

৫.১৪ : লিখিত ধাৰ বা বহী ঋণ (Book debts)

কোনো বাবসায়ী প্রতিষ্ঠানে বা কোম্পানীয়ে বস্ত্রবাহানি বিক্রী কৰি অথবা সেৱাৰ যোগান ধৰাৰ বিনিময়ত ধন পাবলৈ বাকী থাকিলে তেনে ঋণকে বহীত থকা ঋণ হিচাপে বুলি গণ্য কৰা হয়। এনে বহীৰ ঋণৰ হিচাপৰ বিপৰীতেও বেংকে জামিন হিচাপে লৈ ঋণ মঞ্জুৰ কৰিব পাৰে। অর্থাৎ প্রতিষ্ঠানটোৰে অথবা কোম্পানীটোৰে এই ঋণ শিতানত পাবলগীয়া ধন অথবা তৃতীয় পক্ষৰ পৰা যিকোনো পাবলগীয়া ধনৰ হিচাপৰ বিপৰীতে বেংকে ঋণ মঞ্জুৰ কৰিব পাৰে। এনে ক্ষেত্ৰত পাবলগীয়া সমস্ত হিচাপৰ ধন বেংকৰ নামত হস্তান্তৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যে (Assigned) নিৰ্দেশ দিব লাগিব। আনকথাত ক'বলৈ গ'লে বেংকাৰে এই বহী ঋণৰ বিপৰীতে ঋণ আগবঢ়ালে এই শিতানৰ পাবলগীয়া ধনৰ গৰাকীৰ ঋণ পৰিশোধৰ অপাবগতা সাপেক্ষে বেংকে আদায় পোৱাৰ অধিকাৰ লাভ কৰিব। এনেদৰে ঋণ প্ৰদান কৰাটো বেংকৰ বাবে শংকাবহুল (Risky) যদিও বেংকে ভালেমান সাৱধানতা অৱলম্বন কৰিব লগা হয়। তলত সেইবোৰ উল্লেখ কৰা হ'ল।

1. বেংকাৰে দেনাদাৰৰ আৰ্থিক অৱস্থা বা স্থিতি ভালদৰে পৰীক্ষা কৰি লব লাগে।
2. ঋণ হিচাপত পাবলগীয়া ধন বেংকে বেংকৰ নামত হস্তান্তৰ কৰাই লব লাগিব।
3. বেংকে গ্ৰাহকজনৰ লগত এই মৰ্মেও চুক্তিবদ্ধ কৰাই লব লাগিব যে ঋণ বাবদ তৃতীয় পক্ষৰ পৰা ধন পাবলগীয়া শিতানত ধন পোৱা মাত্ৰেই সেই সমপৰিমাণৰ ধন বেংকত জমা দিয়া হ'ব।
4. যি সকল ব্যক্তি বা প্রতিষ্ঠানৰ পৰা ধন ঋণ শিতানত পাবলগীয়া আছে তেনে সংশ্লিষ্ট ব্যক্তি বা প্রতিষ্ঠানলৈ এই বুলি জাননী দিব লাগিব যে ইতিমধ্যে উক্ত ঋণৰ বা পাবলগীয়া ধন বেংকলৈ হস্তান্তৰ কৰা (Assignment) হৈ গৈছে।
5. সদৌ শেষত বেংকলৈ হস্তান্তৰ কৰোতে ঋণ বা পাবলগীয়া ধনৰ হস্তান্তৰ সামগ্ৰীক ভাবে হ'ব লাগিব। আংশিক ভাবে যে নহয় এইটোও বেংকাৰে নিশ্চিত কৰিব লাগিব।

বাৰে সম্পূৰ্ণ
(৭৭) বেংকাৰে ম্যাদৰ শেষত
নিষ্পত্তি কৰি বাকী থকা বাহি ধনখিনিহে গ্ৰাহকজনক
হিচাপত ক্রেডিট কৰি দিব লাগে। অৱশ্যে ম্যাদ পূৰ হোৱাৰ আগতে
হিচাপে নিষ্পত্তি কৰিলে বেংকাৰে ঋণৰ বিপৰীতে লোৱা বন্ধক ইত্যাদি দলিলসমূহ
গ্ৰাহকজনলৈ আৱশ্যকীয় প্ৰাপ্তি স্বীকাৰ কৰাই ঘূৰাই দিব লাগে।

৫.১৬ : অন্য বেংকে জাৰি কৰা স্থায়ী জমা হিচাপৰ বহিদৰ বিপৰীতে ঋণ
(Loans against fixed deposit receipt issued by other Bank)

সাধাৰণতে আন বেংক জাৰি কৰা স্থায়ী জমা বহিদৰ বিপৰীতে ঋণ বা আগধন
প্ৰদান নকৰে। কিন্তু কিছুমান বিশেষ পৰিস্থিতিত ব্যতিক্ৰম হিচাপে তলত উল্লেখ কৰা
সাৱধানতাবোৰ অৱলম্বন কৰি বেংক ঋণ দিয়া দেখা যায়। অৱশ্যে ওপৰত উল্লেখ
কৰা সাৱধানতাবোৰৰ উপৰিও বেংকাৰে তলৰ সাৱধানতাবোৰ অৱলম্বন কৰিব লাগে।

১. গ্ৰাহকজনে জমা বহিদ জাৰিকাৰী বেংকলৈ বুলি সম্বোধন কৰা, মূলধন
(Principal) আৰু সুদ সংশ্লিষ্ট ঋণদানকাৰী বেংকক আদায় দিবলৈ অনুৰোধ কৰি লিখা
এখন পত্ৰ চহী কৰাই ল'ব লাগে।

২. স্থায়ী জমা বহিদ জাৰিকাৰী বেংকলৈ সংশ্লিষ্ট গ্ৰাহকজনক যে জমা বহিদৰ
বিপৰীতে ঋণ আগবঢ়োৱা হৈছে এই বুলি ঋণদাতা বেংকে জাননী দিব লাগে।

৩. আন বেংকৰ দ্বাৰা জাৰি কৰা জমা বহিদৰ পিছফালে গ্ৰাহকজনৰ পৰা
বেভিনিউ ষ্টাম্পত চহী কৰাই ল'ব লাগে।

৪. শেষত ঋণদাতা বেংকে জমা বহিদৰ ম্যাদৰ অন্ততঃ বহিদজাৰিকাৰী বেংকলৈ
বন্ধকী জমা বহিদখনৰ লগতে গ্ৰাহকৰ পৰা লোৱা কৰ্তৃত্ব প্ৰাপ্ত (Authority letter)
চিঠিখন প্ৰেৰণ কৰিব লাগে। আৰু এই মৰ্মে অনুৰোধ কৰিবও লাগে যে জমা বহিদৰ
বিপৰীতে পাব লগা ধনখিনি যেন সংশ্লিষ্ট ঋণদাতা অনুৰোধকাৰী বেংকক আদায় দিয়া
হয়। ধনখিনি পোৱাৰ পাছত যাৱতীয় নিষ্পত্তিকৰণ কৰি বাহি ধনখিনি ঋণীজনলৈ